

Nr 190.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslagsmedel till nybyggnad för ammunitionsfabriken; given Stockholms slott den 10 mars 1939.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Per Edvin Sköld.

*Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför
Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 10 mars 1939.*

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, FORSLUND, ERIKSSON, STRINDLUND.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld:

I årets statsverksproposition (kapitalbudgeten, bil. 2, punkt 10) har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att i avbidan på den proposition i ämnet, som kunde varda riksdagen förelagd, till nybyggnad för ammunitionsfabriken för budgetåret 1939/40 beräkna ett reservationsanslag av 500,000 kronor.

Sedan den ytterligare utredning i ämnet, som ansetts erforderlig för fram-
Bihang till riksdagens protokoll 1939. 1 saml. Nr 190—192.

läggande av ett definitivt förslag i ämnet, numera slutförts, torde jag få återkomma till denna anslagsfråga.

Därvid får jag till en början erinra därom, att i och med att Kungl. Maj:t genom beslut den 18 juni 1937 godkänt ett mellan Djurgårdskommissionen och Stockholms stads förhandlingsdelegerade träffat preliminärt avtal angående exploatering av Konradsbergs- och Mariebergsområdena å Kungsholmen i Stockholm spörsmålet om en förflyttning inom en nära framtid av den till Mariebergsområdet förlagda avdelningen av ammunitionsfabriken till annan plats blivit aktuell. Kungl. Maj:t har därför genom beslut den 3 juni 1938 lämnat arméförvaltningens fortifikationsstyrelse — som i skrivelse den 24 maj samma år anmält, bland annat, att viss förberedande utredning verkställts rörande valet av en ny förlägningsplats för fabriken m. m. — begärt bemyndigande att företaga ytterligare utredningar i ämnet.

På sätt jag i samband med framläggandet av årets statsverksproposition i ämnet anfört hava *arméförvaltningens tygdepartement* och *fortifikationsstyrelse* i skrivelse den 16 december 1938 anmält, att den enligt Kungl. Maj:ts sålunda givna uppdrag fortsatta utredningen givit till resultat, att betingelserna för ammunitionsfabrikens förläggning till Karlstad vore ur olika synpunkter mera gynnsamma än densamma förläggning till annan ort. Det område inom staden, som ansetts böra komma i fråga, hade vid verkställda undersökningar befunnits vara fullt tillfredsställande för ändamålet och erbjuda bättre möjligheter än något annat undersökt område. I detta hänseende ville departementet och styrelsen hänvisa till en samma dag avlåten särskild skrivelse av hemlig natur. — Fortifikationsstyrelsen hade med Karlstads stad inlett förhandlingar för utrönande av i vad mån man från stadens sida kunde vara villig att ikläda sig ekonomiska uppoffringar för fabriken förläggning till staden. Därvid hade befunnits, att staden vore villig att åtaga sig att å den ifrågavarande platsen utan vederlag tillhandahålla ett markområde, som vid verkställda undersökningar befunnits vara tillräckligt för ändamålet, ävensom att till detta område, likaledes utan kostnad för kronan, framdraga vatten-, gas- och elektriska ledningar och att medelst dessa tillhandahålla kronan vatten, gas och elektrisk ström till den lägsta taxa, som gällde inom staden för förbrukare av samma storleksordning. Förhandlingarna hade resulterat i ett mellan fortifikationsstyrelsen — med tygdepartementets gillande — och stadens drätselkammare den 1 december 1938 avslutat avtal, gällande under förutsättning att detsamma godkändes av stadsfullmäktige i Karlstad före den 1 februari 1939 och av Kungl. Maj:t före den 1 juli 1939. Beträffande avtalets innebörd i övrigt hänvisade fortifikationsstyrelsen till ett skrivelsen bilagt exemplar därav med vidfogad karta. På grund av det anförda ansåge departementet och styrelsen, att den nya fabriken borde förläggas till det i avtalet avsedda området i Karlstad och att beslut därom snarast borde fattas. Beträffande omfattningen av en dylik anläggning och de ungefärliga kostnaderna för densamma påginge inom departementet och styrelsen utredning, vars resultat komme att senare framläggas. — I samband med ett förslag om ammunitionsfabrikens förläggande till Karlstad borde jämväl av riksdagen äskas

medel för de förberedande åtgärder i och för anläggningen, som vid bifall till förslaget borde komma till utförande under budgetåret 1939/40. Beloppet av de medel, som sålunda bleve behövlige under nästa budgetår, beräknades till 500,000 kronor, därav 70,000 kronor till utredningskostnader, förberedande förslag, skisser och kostnadsberäkningar, 50,000 kronor för avvägning, markundersökning, terrängmodell m. m., 260,000 kronor för ledningar för vatten, avlopp och elektrisk kraft för byggnadsplatserna samt 120,000 kronor för vägar inom byggnadsområdet. — Tygdepartementet och fortifikationsstyrelsen hemställde sålunda, att Kungl. Maj:t måtte föreslå 1939 års riksdag att *dels* besluta, att en ny ammunitionsfabrik skall förläggas till Karlstad, *dels* godkänna det mellan fortifikationsstyrelsen och Karlstads stads drätselkammare den 1 december 1938 ingångna preliminära avtalet, *dels ock* för gäldande av såväl de kostnader, vilka på grund av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 3 juni 1938 förskottsvis bestritts eller komme att bestridas, som kostnaderna för förberedande arbeten i och för fabriksanläggningen under budgetåret 1939/40 anvisa ett belopp av 500,000 kronor.

Det i tygdepartementets och fortifikationsstyrelsens nyssberörda skrivelse omförmälda preliminära avtalet av den 1 december 1938 mellan fortifikationsstyrelsen och Karlstads stad angående överlåtande till kronan av plats för ammunitionsfabriken torde få såsom bilaga fogas vid detta protokoll (*Bilaga A.*).

I utlåtande i ärendet den 9 januari 1939 har *chefen för armén* efter samråd med tjänstförrättande *chefen för försvarsstaben* tillstyrkt tygdepartementets och fortifikationsstyrelsens i berörda skrivelse gjorda framställning.

Statskontoret har i utlåtande i ärendet den 17 januari 1939 anfört följande:

När det gällt anvisande av medel till förberedande åtgärder för Stockholms garnisons utflyttande till Järvafältet ävensom till ordnande av signalregementets förläggning å Lilla Frösunda, har 1938 års riksdag (prop. nr 180 och riksdagsskrivelse nr 253) funnit sig icke böra direkt disponera försäljningsmedlen för tomter å Ladugårdsgärdet utan i stället förskottsvis ställt erforderliga medel till förfogande å kapitalbudgeten under fonden för förslag till statsverket. Såsom en förutsättning för denna anordning har härvid angivits, att inflytande tomtförsäljningsmedel, i den mån icke för visst fall särskilda omständigheter föranledde till annat, tills vidare fonderades för att sedermera tagas i anspråk för reglering av samtliga förskott för bestridande av de med garnisonens utflyttande till Järvafältet förenade byggnadskostnaderna.

Statskontoret, som vill erinra, att Kungl. Maj:t i brev den 18 juni 1937 angående godkännande av avtal rörande Konradsbergs- och Mariebergssområdena i Stockholm m. m. föreskrivit, att de på grund av avtalet eller områdenas exploatering inflytande medlen skulle under särskilda rubriker redovisas å diversemedelstiteln »Försäljningsmedel från tomter å Ladugårdsgärdet», får uttala, att det av 1938 års riksdag tillämpade förfarandet lär böra komma till användning jämväl vid finansiering av kostnaderna för den nya ammunitionsfabriken.

Emellertid har *fortifikationsstyrelsen* med skrivelse den 3 januari 1939 till Kungl. Maj:t överlämnat en till styrelsen ställd skrivelse från stadsombudsmannen i Karlstad jämte skrivelsen bilagda handlingar, utvisande att stads-

fullmäktige i Karlstad den 29 december 1938 godkänt förenämnda avtal mellan fortifikationsstyrelsen och Karlstads stad.

Fortifikationsstyrelsen har därefter i skrivelse den 21 februari 1939 meddelat, att den fortsatta utredningen i förevarande fråga numera tagit sådan form, att företaget och de ungefärliga kostnaderna för detsamma kunde angivas. Företagets omfattning åskådliggjordes å en skrivelsen bilagd planritning jämte en bifogad kostnadsberäkning. Den sistnämnda slutar på ett sammanlagt belopp av 17,687,000 kronor, därav för nybyggnader 13,687,000 kronor, för maskinpark och utrustning 3,800,000 kronor och för flyttningskostnader 200,000 kronor. Till ledning för kostnadsberäkningen hade tjänat ett av styresmannen för ammunitionsfabriken upprättat, av tygdepartementet sedermera reducerat förslag till fabriksanläggning, vilket närmare framginge av nyssberörda planritning. Beträffande kostnaderna finge styrelsen framhålla, att desamma — på grund av den till buds stående tiden, som icke medgivit färdigställande av avvägningskarta, markundersökningar m. m. — i flera avseenden blott kunnat tillnärmelsevis uppskattas. Under utredningen hade emellertid framgått, att de tekniska förutsättningarna för anläggningens utförande å denna plats vore så gynnsamma, att det icke torde kunna beräknas, att anläggningen skulle kunna till lägre kostnad utföras å annan ort. Under åberopande av det anförda ävensom av förenämnda skrivelse i ämnet den 16 december 1938 hemställde fortifikationsstyrelsen efter samråd med tygdepartementet, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att för förberedande åtgärder för nybyggnad för ammunitionsfabriken för budgetåret 1939/40 anvisa ett reservationsanslag av 500,000 kronor.

Chefen för armén har i utlåtande den 28 februari 1939, under hänvisning till sitt yttrande i ärendet den 9 januari 1939, förklarat sig intet hava att erinra mot fortifikationsstyrelsens sistberörda framställning.

Chefen för försvarsstaben har i utlåtande i ärendet den 3 mars 1939 anført, att ur försvarsstabens synpunkt intet vore att erinra mot att 500,000 kronor ställdes till fortifikationsstyrelsens förfogande för förberedande åtgärder för nybyggnad för ammunitionsfabriken. Chefen för försvarsstaben förutsatte dock, att det närmare utformandet av situationsplanen komme att äga rum i samråd med försvarsstaben.

I detta sammanhang får jag anmäla, att *Uddeholms aktiebolag* inkommit med en den 14 februari 1939 dagtecknad skrift i förevarande ärende, i vilken bolaget anført följande:

Enligt ovannämnda mellan fortifikationsstyrelsen och drätselkammaren i Karlstad träffade avtal skulle den föreslagna ammunitionsfabriken förläggas på en udde cirka 4 kilometer sydväst om Karlstad. Härigenom skulle fabriken komma i ett nära grannskap till våra cirka 5 kilometer söder därom belägna stora industrianläggningar vid Skoghall, Skoghallsverken.

Sistnämnda anläggningar omfatta:

sulfitfabrik med en kapacitet av 55,000 ton, huvudsakligen silkesmassa,

sulfatfabrik med en kapacitet av 55,000 ton oblekt och blekt kraftmassa, varav en del alphacellulosa, en specialmassa för bomullskrutstillverkning,

pappersbruk med en kapacitet av 24,000 ton oblekt och blekt kraftpapper med möjlighet att tillverka cellulosavadd,

elektrokemisk fabrik med en kapacitet av 25,000 ton klorprodukter, såsom flytande klor, klorkalk, trikloretylén, perkloretylén, hexaklorethan och tetraklorethan, samt natriumhydrat,

sprittfabrik med en kapacitet av 3,800,000 liter 100 %ig sprit,

eterfabrik med en kapacitet av 720,000 kg. eter, varav 80,000 kg. narkoseter,

terpentinfabrik med en apparatkapacitet av 380,000 kg. renterpentin,

metanolfabrik med en apparatkapacitet av 180,000 kg. renmetanol,

sågverk med en kapacitet av 20,000 stds trävaror.

Vid Skoghallsverken finnes dessutom en ångkraftanläggning med 2 stycken mottrycksturbiner om tillsammans 7,000 kW och en kondenserings turbin om 7,000 kW ävensom 3 stycken elektriska ångpannor om tillsammans 14,000 kW att användas vid tillfällen, då överskott av elektrisk kraft är rådande.

Som av det förestående framgår, utgör Skoghallsverken ett av vårt lands största industricentra inom trä- och cellulosaindustrien. Till anläggningarna höra dessutom mycket stora lager av råprodukter och färdiga alster. I omedelbar närhet till de industriella anläggningarna äro ett större antal bostäder för arbetare och tjänstemän uppförda. Vid verken sysselsättes ett arbetarantal av cirka 1,600.

Av den lämnade redogörelsen torde framgå, att vid Skoghallsverken framställas betydande kvantiteter av produkter, som under ett krigstillstånd äro av oskattbart värde för landet. — — — — —

Då en ammunitionsfabrik givetvis är ett mycket eftersträfvansvärt mål för luftangrepp under krigstillstånd, torde det säga sig självt, att förläggning av en sådan till viss plats i högsta grad ökar risken för luftangrepp uti hela den omgivande trakten. Om representanterna för Karlstads stad för stadens del ej räkna med denna fara, anse vi det dock som vår plikt att, innan avgörandet i denna fråga faller, fästa uppmärksamheten på densamma.

Det har visserligen anförts, att ammunitionsfabriken skulle komma att eventuellt förses med luftvärn. Härigenom torde dock icke anläggningarna vid Skoghall kunna påräkna något skydd. Under sådana förhållanden skulle hela arrangemanget resultera i ett för denna betydelsefulla industriort ur luftskyddssynpunkt betydligt försämrat läge. Utan denna anläggning skulle Skoghallsverken måhända icke, trots deras stora betydelse ur krigsberedskapsynpunkt, verka så attraherande på fientliga flygare, men tillkomme en ammunitionsfabrik i närheten, torde risken för flyganfall komma att mångdubblas.

Det torde ock böra tagas i betraktande det utsatta läge omedelbart vid Väneren, som såväl Skoghallsverken som den planerade ammunitionsfabriken skulle komma att intaga. Detta kommer givetvis att försvåra industriluftskyddet, om icke luftvärnsartilleriet stode till förfogande. Därtill kommer, att Skoghallsverken, särskilt dess kemiska industrier med dess stora sulfittokare (225 kubikmeter), behållare med sulfitsyra under tryck, högtrycks-pannor och lagerbehållare för flytande klor, sprit, terpentin och eter, i och för sig äro ytterst känsliga för bombanfall, vilka lätt skulle kunna demolera anläggningen i sin helhet.

Vid frågans avgörande torde ock hänsyn böra tagas till den ökade risk den planerade fabriken skulle medföra för den befolkning, som vid Skoghallsverken har sin boningsort och utkomst.

Om en ammunitionsfabrik skulle förläggas till den föreslagna platsen, komme detta att åsamka oss betydande merkostnader för anläggning av fullträffsäkra skyddsrum, för vilka kostnader vi måste förbehålla oss rätt att fram-

ställa de ersättningsanspråk, som kunna anses påkallade. Dessa kostnader kunna preliminärt uppskattas till 115,000 kronor. Härutöver måste vi ur såväl egen som allmän synpunkt påfordra ett i Skoghall placerat luftvärn av tillräcklig storlek för anläggningarnas effektiva skyddande.

Inför alla de riskmöjligheter och nackdelar, ett genomförande av det föreliggande förslaget skulle innebära, tillåta vi oss emellertid ifrågasätta, om det icke vore lämpligast att förlägga den föreslagna fabriken till en ur luftskyddssynpunkt mindre ömtålig ort. Vi hava svårt att se, att ur försvarssynpunkt icke minst lika lämpliga platser som den nu ifrågasatta skulle kunna föreslås.

Bolagets skrivelse utmynnar i en hemställan, att frågan om den föreslagna fabriken förläggande till annan ort måtte upptagas till allvarig prövning. Skulle en ändring icke låta sig göra hemställde bolaget, att i skrivelsen omnämnda åtgärder för särskilt luftvärn vid Skoghallsverken måtte komma till utförande.

Fortifikationsstyrelsen har i utlåtande den 23 februari 1939 över bolagets nyssberörda framställning anfört följande:

I särskild underdåning skrivelse den 16 december 1938 ha ämbetsverkets tygdepartement och fortifikationsstyrelse lämnat närmare redogörelse för de skäl, som legat till grund för förslaget om ammunitionsfabrikens förläggning till Karlstad. Därav torde framgå, att även luftförsvarssynpunkten vid ärendets utredning beaktats av vederbörande myndigheter.

Vid sådant förhållande finner fortifikationsstyrelsen för sin del anledning icke föreligga att på grund av de utav Uddeholms aktiebolag anförda skälen för fabriken förläggande till annan plats frångå det avgivna förslaget.

Vad beträffar den gjorda hemställan om att vid ammunitionsfabrikens förläggande till Karlstad åtgärder måtte vidtagas för anordnande av särskilt luftvärn vid Skoghallsverken, får fortifikationsstyrelsen allenast anförä, att frågan, huruvida ur försvarets synpunkt sådana åtgärder må bli erforderliga, undandraget sig styrelsens bedömande.

Chefen för försvarsstaben har i utlåtande den 3 mars 1939 beträffande de av Uddeholms aktiebolag anförda synpunkterna anfört följande:

Anläggningarna vid Skoghall torde i och för sig vara av den betydelse för krigsförsörjningen, att åtgärder för luftskydd äro nödvändiga och luftvärn önskvärt för deras skydd. Det synes visserligen riktigt, att riskerna för flyganfall kunna för Skoghallsverkens del bedömas bli ökade efter tillkomsten av ammunitionsfabriken på föreslagen plats, men å andra sidan torde det bli nödvändigt att i lägen, då sistnämnda anläggning kan anses särskilt hotad av flyganfall, avdela territoriella luftvärnsförband till dess försvar. Dessa luftvärnsförband kunna även i viss grad medverka vid försvar av Skoghallsverken, vartill hänsyn kommer att tagas vid planläggningen för ifrågavarande förbands användning. På grund härav anser jag skäl icke föreligga att förlägga ammunitionsfabriken till annan plats.

*Departements-
chefen.*

Såsom jag redan vid behandlingen av förevarande fråga i samband med framläggandet av årets statsverksproposition framhållit är enligt min mening anordnandet av en nyanläggning för ammunitionsfabriken i stället för den nuvarande å Marieberg en angelägenhet av sådan vikt, att ett förslag i ärendet bör föreläggas årets riksdag till bedömande.

Vad då först beträffar platsen för en ny anläggning för ammunitionsfabriken hava de militära och förvaltningsmyndigheter, som haft denna fråga

under bedömande, enats om den uppfattningen, att Karlstad vore den plats som ur olika synpunkter främst borde komma i fråga härför. Vid detta bedömande, som delvis sammanfattats i en särskild, hemlig utredning, hava olika faktorer av bland annat strategisk och ekonomisk art spelat in. Ett flertal platser i landet hava också upptagits till prövning i förevarande hänseende, innan man slutligen stannat för Karlstad såsom den lämpligaste. Den sålunda företagna ingående utredningen giver enligt min mening oförtydligt vid handen, att det föreslagna området i Karlstad erbjuder en ur olika synpunkter mycket lämplig plats för ammunitionsfabrikens förläggning och att i varje fall någon mera lämplig näppeligen är till finnandes. De synpunkter i annan riktning, som i förenämnda skrift anförts av Uddeholms aktiebolag, må i och för sig vara beaktansvärda; de synas dock i betraktande av vad såväl chefen för försvarsstaben som fortifikationsstyrelsen däremot genmält knappast vara ägnade att i någon avsevärd mån rubba omdömet om Karlstads lämplighet som förläggningssort för anläggningen i fråga. Därvid vill jag särskilt framhålla, att Skoghallsverkens relativa närhet till den föreslagna platsen för ammunitionsfabriken lär komma att i sin mån inverka på bedömandet av frågan om avdelandet av luftvärnsförband för anläggningarnas skydd.

Jag finner mig således böra tillstyrka, att den fabriksanläggning som skall ersätta den nuvarande ammunitionsfabriken å Marieberg förläggas till Karlstad, närmare bestämt till det område inom staden, som Karlstads stad genom det i det föregående omnämnda preliminära avtalet av den 1 december 1938 förbundit sig att på närmare angivna villkor utan vederlag för ändamålet upplåta till kronan. Det nämnda avtalet synes även i övrigt erbjuda kronan så väsentliga fördelar, att detsamma bör i oförändrat skick av Kungl. Maj:t godkännas. Emellertid torde såväl frågan om platsen för den nya fabriksanläggningen som spörsmålet om godkännande av det ifrågavarande avtalet med Karlstads stad böra underställas riksdagens prövning.

Vad därefter beträffar frågan om den blivande ammunitionsfabrikens omfattning och de beräknade kostnaderna för densammas färdigställande befinner sig utredningen därom såtillvida alltjämt på ett förberedande stadium, som situationsplanen för anläggningen ännu icke definitivt utformats och kostnadsberäkningarna i vissa hänseenden kunnat allenast approximativt angivas. En planritning över den planerade anläggningen har emellertid i ärendet förebragts, liksom en på grundval av densamma uppgjord kostnadsberäkning utförts. Denna slutar på en sammanlagd summa av 17,687,000 kronor, varav 13,687,000 kronor utgöra själva byggnadskostnaderna och återstoden, 4,000,000 kronor, åbelöper maskinpark och utrustning samt flyttningskostnader. Jag är naturligen icke beredd att fatta någon slutgiltig ståndpunkt till de sålunda föreliggande beräkningarna rörande anläggningens omfattning och de därför uppskattade kostnaderna; tvärtom förutsätter jag, att under den fortsatta utredningen fram till uppgörande av fullständiga situationsplaner m. m. — vilken utredning lär böra ske i samråd med såväl arméns vederbörande myndigheter som chefen för försvarsstaben — förutsättningarna för ett nedbringande av de preliminärt beräknade kostnaderna tagas under in-

gående övervägande, för vilket ändamål såväl inskränkningar i de föreslagna byggnadernas antal och storlek som förenklingar i fråga om deras beskaffenhet torde böra göras till föremål för omprövning.

För nästkommande budgetår torde emellertid, på sätt de förslagsställande myndigheterna gjort gällande, anslagsmedel böra anvisas för bestridande av kostnaderna för erforderliga förberedande arbeten för etablissemangets uppförande, nämligen — förutom kostnader för själva utredningsarbetet — för avvägningar och markundersökningar, för ledningar av olika slag samt för väganläggningar inom byggnadsområdet.

Vad slutligen beträffar gäldandet av de ifrågavarande kostnaderna torde — i anslutning till vad statskontoret därutinnan anfört — anslagsmedlen i fråga för nästkommande budgetår böra förskottsvis anvisas å kapitalbudgeten under fonden för förslag till statsverket för att sedermera täckas i samma ordning som är eller kan bli föreskriven i fråga om kostnaderna för Stockholms garnisons utflyttande till Järvafältet.

Under återopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels besluta, att i stället för den å Mariebergssområdet i Stockholm belägna ammunitionsfabriken en ny ammunitionsfabrik skall uppföras i Karlstad,

dels för sin del godkänna det statsrådsprotokollet bilagda, den 1 december 1938 mellan arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, å ena, samt Karlstads stad, å andra sidan, träffade preliminära avtalet angående upplåtelse till kronan av visst markområde inom staden m. m. för ammunitionsfabrikens uppförande,

dels ock till *nybyggnad för ammunitionsfabriken* för budgetåret 1939/40 å kapitalbudgeten under fonden för förslag till statsverket anvisa ett *reservationsanslag* av 500,000 kronor.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen behagar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten lämna bifall samt förordnar, att proposition av den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Lars Wikland.

Bilaga A.

Avtal.

Mellan Kungl. Maj:t och Kronan, å ena, samt Karlstads stad, å andra sidan, är följande avtal träffat:

§ 1.

Staden upplåter till Kronan, för att av Kronan användas till förläggningsplats för en ammunitionsfabrik, med full äganderätt men utan vederlag det å vidfogade karta med röda begränsningslinjer omslutna markområde vid Kattfjärden i Karlstad med å området växande skog och befintliga byggnader ävensom till området hörande strand- och vattenrätt; skolande Kronan likväl lämna staden ersättning för bostadsbyggnaderna å Skogstorpet och Grundviken, vilka kunna beräknas komma till användning vid områdets bruk för nu avsedda ändamålet, med Fyratiotusen (40,000:—) kronor.

Området överlåtes fritt från gravationer med undantag likväl av sådan till säkerhet för Uddeholms Aktiebolag tillförsäkrad rätt att däröver framdraga kraftledning.

Staden förbinder sig att vidtaga sådana anstalter, att det upplåtna området, ett år efter respektive tillträdesdagar för de olika delarna därav, icke besvärar av rätt för någon att taga väg över området.

§ 2.

I den mån inom upplåtna området belägna fastigheter eller delar av sådana, som icke tillhöra staden, icke kunna av staden förvärvas genom godvillig överenskommelse med vederbörande jordägare, ombesörjer Kronan, efter därom av staden senast den 1. juli 1939 gjord framställning, expropriation av sådana fastigheter eller fastighetsdelar, därvid det åligger staden att ersätta Kronan alla kostnader för såväl markens inlösande som expropriationens utförande.

§ 3.

Å de delar av upplåtna området, som icke enligt § 2 bliva föremål för expropriation, skall överlåtelsehandling av staden utfärdas och överlämnas till Kronan.

§ 4.

I § 3 angivna områden få av Kronan tillträdas den 1. juli 1939 eller den senare tidpunkt, varom överenskommelse kan bli mellan Kungl. Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse och drätselkammaren i Karlstad träffad.

§ 5.

Alla kostnader för lagfart för Kronan betalas av Kronan ensam, men förbinder sig staden att tillhandahålla nödiga åtkomsthandlingar för de under § 3 omnämnda områdena.

§ 6.

Staden förbinder sig att utan kostnad för Kronan sex månader efter därom av Kronan gjord framställning hava till det enligt § 1 upplåtna områdets gräns framdragit vatten-, gas- och elektriska ledningar och att medelst dessa tillhandahålla Kronan vatten, gas och elektrisk ström till den lägsta taxa, som gäller inom staden för förbrukare av samma storleksordning.

§ 7.

Därest det enligt § 1 här ovan upplåtna området icke skulle komma att tagas i anspråk eller icke framdeles kommer att användas för det nu avsedda ändamålet eller någon annan Kronans verksamhet av ungefärligen motsvarande omfattning, skall Kronan, efter eget val, *antingen* till staden med full äganderätt men utan vederlag återlämna området *eller* för området lämna staden full ersättning, därvid emellertid icke skall beräknas någon ersättning för byggnader eller andra anordningar.

Återlämnas området skall Kronan likväl bibehållas vid äganderätten till å området vid återlämnandet befintliga byggnader.

Kan överenskommelse icke träffas om den ersättning, staden enligt vad i första stycket av denna paragraf säges äger erhålla, skall ersättningsbeloppet bestämmas av skiljemän enligt lagen om skiljemän.

§ 8.

Om detta avtal icke blivit godkänt av stadsfullmäktige i Karlstad före den 1. februari 1939 och av Kungl. Maj:t före den 1. juli 1939, har detsamma förfallit.

Av detta avtal äro två lika lydande exemplar upprättade och mellan parterna växlade.

Karlstad den 1. december 1938.

Kungl. Arméförvaltningens
fortifikationsstyrelse:

OVE SYLVAN.

L. NORRMAN.

Karlstad stad:

J. A. HÅKANSSON.

/ *Sven Heimer Svensson.*

/ *Kjell Sjöstedt.*

Oavsett om förestående avtal blir för framtiden gällande eller ej, medger Karlstads stad eller förbinder sig staden att, i den mån så är möjligt, söka utverka rätt för Kronan att omedelbart efter avslutande av samma avtal å det enligt § 1 i avtalet upplåtna området vidtaga förberedande åtgärder för den ifrågasatta fabriksanläggningen, såsom avvägningar, mätningar, borrhningar m. m.

Karlstad den 1. december 1938.

Karlstad stad:

J. A. HÅKANSSON.

/ *Sven Heimer Svensson.*